

recenzije

Miljenko Belić, *Ontologija. Biti, a ne ne-bit* — što to znači?, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Biblioteka »Filozofski niz«, knjiga 23, Zagreb, 2007, 243 str.

Knjige obično započinju život nakon tiska. Tada one kreću u susret svojim čitateljima. No ova knjiga, *Ontologija* znamenitog profesora Miljenka Belića, ima sasvim drukčiju povijest. Ona naime ima svoj predživot. Baš taj predživot, višedestljetno postojanje i prije objavljivanja, čini njezinu prvu veliku preporuku: tekst objavljen u ovoj knjizi postao je drugo ime za znanstveni habitus pažljiva istraživača najvažnijih ontoloških tema, kao i izraz autorove potrebe da marom vrsna pedagoga i profesora to znanje učini razumljivim i prenosivim.

Knjiga *Ontologija. Biti, a ne ne-bit* — što to znači? sastavljena je iz dva dijela.

Prvi se dio bavi sustavnim izlaganjem ontologije. Svu tu problematiku ontologije Belić je pokušao opisati i sažeti u sedamnaest teza, koristeći se metodom i oblikom pisanja i predavanja kakav je bio uobičajen u skolastičkoj filozofiji i teologiji.

Drugi se dio bavi problematikom bitka, koja je ocu Beliću posebno draga. Ta zamišljenost nad temeljnim ontološkim pitanjem može se staviti na pročelje čitava njegova mišljenja, i zato joj je mjesto i u naslovnom pitanju: Biti, a ne ne-bit, što to znači? Ovo se pitanje izravno postavlja u drugom dijelu knjige kroz izlaganje njegove zasigurno najdraže teme, analogije bića.

Pater Belić je počeo predavati metafiziku, odnosno ontologiju, kasnih pedesetih godina prošlog stoljeća na Filozofskom institutu Družbe Isusove na Jordanovcu, naslijedivši također glasovitog ontologa p. Franju Šanca. Veliki razlog osobitog poštovanja prema ovoj knjizi i njezinom autoru leži u tome što je *Ontologija* tekst nad kojim on razmišlja gotovo cijeli svoj znanstveni život. Kroz mnoge godine predavanja uvijek je iznova propitivan i dopunjavan. Izvornik, prva »konačna« verzija ove knjige, pisan je skolastičkim latinskim jezikom [*Ontologia* (scripta) latino sermone Examinata et approbata 1958 in Pontificia Universitate Gregoriana, Zagreb, 1958], kojeg se p. Belić u svojim predavanjima dugi niz godina strogo držao, održavajući, uz predavanja i repetacije, dispute i ispite.

Conspectusu teza prethodi definicija ontologije; de quanam re agitur. Ontologija, Seinslehre, kao i druge znanosti, razlikuje se po svom materijalnom i formalnom objektu. Materijalni objekt jest stvar sa svojim obilježjima, a formalni objekt jest obilježje ili sklop obilježja nekoga materijalnog objekta, koji se na tom materijalnom objektu promatra. Ontologija proučava, pod svojim specifičnim vidom, ono što jest. Specifični vid ontologije jest promatranje bića ukoliko jesu. Ontologija ispituje narav spomenute presudne razlike: biti, a ne ne biti; victoria supra pelago nihili — pobjeda nad morem ništavila, kao što p. Belić često govori. Taj formalni objekt, kaže p. Belić na stranicama svoje knjige, dovodi čovjeka do jedne zbilje do koje druge znanosti ne dopiru.

Već ovdje valja spomenuti autorovu veliku brigu kojom su prožete sve stranice knjige: ispovijedanje njegove pripadnosti transcendenciji, usmjerenost duše prema Bogu; kao čovjeka, filozofa i redovnika zanima ga ljudska istina u pripadnosti Bogu, o kojoj se s Augustinom može reći: Unum desidero deum et animam scire.

Ta istina je upisana na stranicama *Ontologije*. O njoj i njezinoj ljepoti slušamo oca Belića već pedesetak godina.

Osobno, kao slušatelj i susretnik p. Belića, pripadam starijoj generaciji, no raduje me što nezatomljivu vrijednost tih misli zamjećuje i novija generacija, što će knjizi u budućim vremenima zasigurno zajamčiti dug »životni vijek«.

U zajedništvu različitih generacija, s našim prijateljima, laicima i svećenicima, dijelimo stoga radost i zahvalnost, promišljajući plodonosne pristupe iz ontologije, koja ovim izdanjem ostaje sačuvana. To također budi nadu da će se snagom njezine uvjerljivosti, u kojoj su sačuvane trajno vrijedne spoznaje o biću i našoj participaciji u bitku, širiti krug prijatelja tih misli. Takvim prijateljima neće smetati očit i nagli autorov »zao-kret« u ontoteologiju već na samom početku knjige: njegov susret s dušom i s Bogom, motreći strukturu argumentacije, nije mogao trpjeti nikakvih odlaganja.

Parmenid stoji na početku ontologije sa svojom osnovnom vizijom iz Fragmenta 6: *ésti gàr einai* — bitak jest, *medèn d' oyk éstin* — ništavilo nije. Uz Parmenida u *Ontologiji* stoje i drugi krunski svjedoci: Heraklit, Sokrat, Platon, Aristotel. U fragmentu 8. govori se o osobinama bića: biće niti može nastati, niti propasti. Utješno, ali i uznemirujuće! Ključno pitanje ontologije jest: *éstin è oyk éstin* — da li nešto jest ili nije. Uz Parmenida, na početku ontološke problematike stoji i Heraklitova izreka: *Pánta horei kaì oydèn ménei*. Sve teče i ništa ne ostaje. (Diels 22A6)

Ne ulazeći u pojedine teze ove ontologije, iznesimo ipak zajedničko dobro koje se iz njih može izvesti: kraljicom svih teza sasvim se sigurno može proglasiti ono što nalazimo u svih velikih skolastika, od Bonaventure, preko Tome Akvinskog, Meistera Eckharta, sve do neoskolastike Karla Rahnera: oni svoju ontologiju grade na tradicionalnom, grčkom, ali i srednjovjekovnom kršćanskom nauku. Zato nije začudno što je Miljenko Belić u svoju ontologiju ugradio ne samo grčku ili skolastičku misao

nego je svoj cijeli ontološki traktat protkao i kršćanskim naukom o spasenju. U toj se točki on čvrsto drži kršćanskog usmjerenja ontologije, ne skrivajući svoju predanost toj misaonoj tradiciji.

Skolastički pristup ontologiji može se zvati ontoteološki. I naš autor se od početka deklarira kao ontoteolog. Grčki (to) on, biće ili bitak *theos* — Bog i *logos* nauk. Taj pojam ontoteologije koristio je Kant za razlikovanje racionalne teologije, koja je temeljena na razumu, od one druge, teologije temeljene na objavi (teologija relevata). Ontoteologija predstavlja granu transcendentale teologije unutar racionalne teologije (*Theologia rationalis*) koja razmišlja o Bogu transcendentnim pojmovima, neovisno o iskustvu; i ona stoji nasuprot kozmoteologiji, koja je temeljena na iskustvu. Spomenimo da Heidegger naziva ontoteologijom cijelu zapadnoevropsku metafiziku, osobito kad pita o biću kao takovome, ili pak bitku.

Ontologija p. Miljenka Belića je sveprožimljiva, jer je u njoj Bog shvaćen kao sveobuhvatno biće. U njemu su sve stvari. On je njihov izvor i uvir. Bog je punina bitka, izvan kojega postoji još samo ništa. Sve je u njemu i po njemu. Mimo prvog izvora je ništavilo; što je izvan njega, izvan je bitka, jer je bitak Bog. Stoga postoji samo jedno — izvan Boga ili pored Boga je samo ništa. Bog je čisti bitak, on je trajni bitak svih egzistirajućih i bivstvujućih. Svemoć Božjeg bitka pokazala se kao početak i kraj, kao protivnost ništavilu.

Daljnje zajedničko obilježje svih Belićevih nastojanja u ovoj knjizi, baš kao i u svim razgovorima, svakako je to da se sa svake točke njegove ontologije, posljednično, dolazi k istom konačistu: na kraju svih refleksija nalazi se Bog, shvaćen kao *esse a se, ens absolutum, increatum*. Najvažniji nas pak stup njegove ontologije, instrumentarij analogije bića, također učvršćuje u spoznaji Posljednjeg, Jedinog i Dobrog. Na tom obzoru analogija bića dobiva svoje puno osmiš-

ljenje: ona postoji da bi podržala to stizanje, uzdizanje ljudskih razumskih moći u dragocjeni prostor spoznaje Boga i Božanskog.

Na kraju moramo ustvrditi da je ovakav hod i nastojanje našeg autora i naše nadahnuće, naš impetus. Njegova ontoteologija i njegova životna praksa kulminiraju u logici 12. pravila jezgre Družbe Isusove, te upravo u tom susretu nalazimo tragove povratka pravom filozofiranju.

To je povratak onoj izvornoj filozofiji, stilu života, životnoj praksi, koji kroz introspekciju, kroz svoj hegemonikom, održavaju vezu s Bogom. Na tom tragu *Ontologija* p. Miljenka Belića stoji u službi upotpunjenja spoznaje o dubini dara utjelovljenog Logosa. Na tome utemeljena zahvalnost autoru ujedno je i preporuka njegove vrijedne knjige.

Ljubomir Šango

Pipes, Richard, *Komunizam. Povijest intelektualnog i političkog pokreta*, Alfa, Zagreb, 2006, 228 str.

U pokušaju davanja prikaza gore spomenute knjige mi se već u samom početku nalazimo pred značajnim obilježjem djela. Naime sam autor kaže već u prvim recima kako je ova knjiga »opći uvod u komunizam, a istodobno i posmrtno slovo o njemu.« (Str. 11) S tim u vezi bismo mogli reći da je cijelo djelo obilježeno ovim dvjema dimenzijama. S druge strane, autor napominje da je sama riječ »komunizam« nastala u Parizu četrdesetih godina devetnaestog stoljeća i da je obilježavaju tri odjelite značajke koje stoje u međusobnom odnosu: ideal, program, te politički poredak kako bi se ideal ostvario. Ovo do sada spomenuto mogli bismo promatrati kao okvir unutar kojeg možemo dati prikaz ovog djela.

Knjiga se sastoji od šest poglavlja i popratnog aparata (bilježaka, prijedloga za daljnje čitanje, te kazala imena i poj-

mov) koji prati faze povijesnog razvoja komunizma u konkretnim društvima. Svakako, najveća pozornost je usmjerena na područje Rusije, odnosno Sovjetskog Saveza.

Ocrtavajući *teoriju i program komunizma* u prvom poglavlju, autor prikazuje povijest razvoja ideje besklasnog i egalitarnog društva, ali i njezinoga društvenog oživljenja. Prve zamisli koje idu u smjeru stvaranja društva jednakih autor pronalazi u djelima Hezioda, Platona, ali i Vergilija i Ovidija. S istoga gledišta promatra i stavove Aristotela, sv. Pavla, sv. Augustina, Th. Morea i niza drugih koji su promišljali odnos pojedinca i zajednice, usmjeravajući se na misao o mogućnosti pravednog društva. Osobitu autorovu pozornost u ovom poglavlju zaukuplja djelovanje Marxa i Engelsa, s posebnim naglaskom na Darwinov utjecaj na njihova djela. Zanimljiv je s toga gledišta prikaz znanstvenosti marksizma kako ga opisuje Pipes. Naime on kazuje kako je u marksizmu došlo samo do formalne primjene znanstvene metode, što je s druge strane otvorilo mogućnost manipulacije činjenicama i konstruiranje različitih nepovezanih elemenata društvene teorije. Sve to je dovelo, kako kaže autor, do stvaranja marksizma kao religije koja je posjedovala borbenu spremnost da se obračuna sa svima koji ne prihvaćaju njezine izvode i pogled na svijet.

Govoreći o ulozi K. Marxa u okviru komunizma, Pipes naglašava kako Marx ne misli da se kapitalizam može reformirati; on jednostavno mora propasti i biti zamijenjen sustavom pravednije raspodjele vrijednosti i dobara. To bi se trebalo postići socijalističkom revolucijom, čija će krajnja posljedica biti puno oslobođenje čovjeka. Da bi se to postiglo, potrebno je ukinuti vlasništvo, jer je ono izravna prepreka ljudskoj slobodi. S druge strane, potrebno je ukinuti i podjelu rada u smislu oslobađanja kreativnih i radnih sposobnosti svakog čovjeka. Ukratko smo nastojali prikazati misaonu struju koja je konstituirala programsku (ide-